

Зміст

Передмова	13
Вступ	16
Частина 1	
Голосні звуки української мови	
Розділ 1. Як чуємо, так і пишемо (майже)	33
Розділ 2. Місце під сонцем. Наголос	62
Розділ 3. Милозвучності ніхто не скасовував	71
Частина 2	
Приголосні звуки української мови	
Розділ 4. Долаємо всі перешкоди (майже)	83
Розділ 5. Літера Шредінгера. М'який знак	139
Розділ 6. Твердість характеру. Апостроф	151
Розділ 7. Хто сьогодні чергує?	160
Післямова	170
Подяки	173
Література	175
Бонус	
Мовний патруль	183
Дев'ять золотих правил успішного вивчення української мови	187

Умовні позначення:

[] – транскрипція

[:] – подовження приголосного звука

['] – м'якість попереднього приголосного

[~] – нескладотворчий звук або короткий голосний

[ː] – довгий голосний

:) – смайлик; у книжці не трапляється, бо нічого смішного в ній немає

Передмова

Добрий день. Мене звати Ольга Петрівна. Прошу сідати. Хто сьогодні відсутній? І чому я не бачу підручника на першій парті? Що значить «забув»? А голову ти вдома не забув?

Так могла починатися наша розмова про українську мову, і так вона зазвичай починалася у школі, чи не так? Мені відомий цей біль. Часто-густо він присмачений калиною, журбою, хатою-мазанкою і згори притиснутий глеком із кришталево чистою любов'ю до козацького минулого нашого народу. Ще в ньому є лелека, криниця і віночок. Можливо, також присутній оселедець. Той, що на голові. Хоча той, що на тарілці, теж може бути. Словом, біль невичерпного почуття до української мови міцно сидить

у наших серцях, дбайливо зрошений і зрошений системою загальної освіти.

Ми чесно вчили правила, зубрили чергування, шукали закономірності в уподібненнях, скніли над розрізненням першої та другої дієвідмін і вмирили над комами при відокремлених членах речення. Думаю, якщо зараз більшість із нас перепитати бодай про один із названих пунктів, відповідь буде чітка й упевнена: «Шо?».

Це добрий варіант розвитку подій, але не надто продуктивний. А українську мову справді цікаво вивчати, досліджувати, чути, слухати й читати. І зовсім не тому, що вона посіла друге місце на міжнародному конкурсі мов з милозвучності, а тому, що це живий і сповнений неймовірних секретів організм, це музика й математика водночас, це історія й сучасність, гумор і сльози. Проте головне в ній те, що вона – наша. Своя. Рідна. І чомусь мені здається, що своє та рідне завжди хочеться пізнавати глибше і глибше.

Саме такий підхід пропонує серія книжок про українську мову, підготована видавництвом «Віхола». А ви тримаєте в руках першу з них. Давайте спробуємо її погортати й отримати задоволення від прочитаного. Це передусім. Звісно, хотілося б іще, аби вона була корисною. Проте якщо ні, то нічого страшного не станеться. Хіба лише мовний патруль зафіксує ваше прізви-

Передмова

ще у своєму мегаграмотному нотатнику. Але то дрібниці. Потім обговоримо.

А зараз давайте вже починати. Неймовірно цікаво, який буде результат¹.

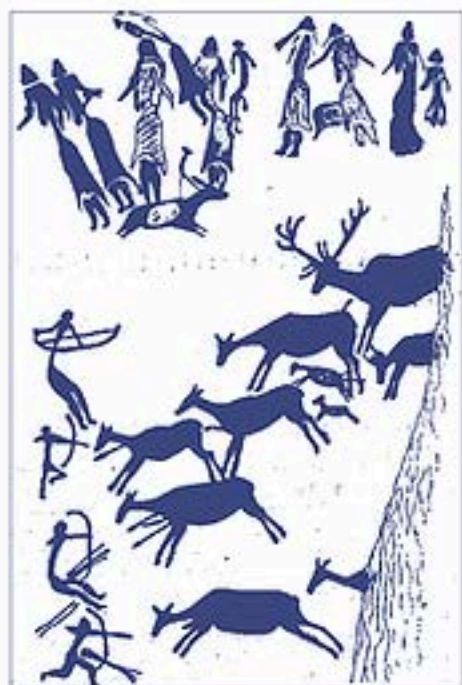
¹ До речі, міжнародний конкурс мов з милозвучності – це міф. Красивий, але нелогічний. Як любов.

Вступ

Вивчення будь-якої мови починається із засвоєння її звуків і літер, які ці звуки позначають. Хай як прикро, але я одразу ускладню: звуки і літери – не одне і те саме. Навіть гірше: звук позначається літерою, проте не кожна літера позначає звук. А поки ви обурено відкладаєте цю книжку зі словами: «Ну нормально ж сиділи!» – я розповім, що таке літера і навіщо вона потрібна.

Літера, або буква, – це графічний знак, який використовують для позначення певного усталеного в мові звука, поєднання звуків чи й узагалі – звукової відсутності. Складно? Повірте, це не складно, складно було, коли в людства взагалі не було літер. І айфонів. І інтернету. Хоча ні, без айфонів усе-таки було якось більш-менш.

До усвідомлення, що мовлення можна фіксувати на письмі за допомогою букв, людство йшло доволі довго, так довго, що можна було би домотати вашу фейсбук-стрічку до самісінького кінця, до того ж кілька сотень разів. Потреба передачі інформації за допомогою письма виникла приблизно в V столітті до нашої ери, хоча насправді дата ця дуже умовна. Моменту, коли людина зробила першу фіксацію своєї думки, уявлення чи знання за допомогою графічного знака, нам, очевидно, уже ніколи не дізнатися. Проте відомо, що починала вона з піктограм (зображень), які наносила на різні поверхні – камінь, дерево, глину тощо. Піктограми змальовували

Піктографічне письмо
здорової первісної людини

Піктографічне письмо
курця з Куренівки

цілі ситуації, а пізніше відображали й поняття. Це міг бути примітивний малюнок, що зображав процес (наприклад, полювання), родинні стосунки, певну важливу подію, ритуал тощо.

Звісно, ви чули про наскельні малюнки, які сягають тисяч років у минуле. В Україні вони теж є – у скелях Кам'яної Могили на Запоріжжі. Такі зображення називаються *петрогліфами*, але не від імені вашого сусіда Петра, який, безперечно, нагадує первісну людину, а від грецького *петрос* – «камінь». Учені стверджують, що скрізь, де колись жила людина і де був камінь, можна натрапити на такі давні письмена.

Загалом піктографічне письмо – неабиякий прорив у культурній еволюції людини, адже воно

Піктограмки в айфоні, з яких усе зрозуміло

засвідчило її здатність до абстрагування і бажання передавати інформацію в часі й просторі. Те, що піктограма – продукт людського генія, підтверджує її незгасна затребуваність у часі. Адже навіть сьогодні піктограмками забиті наші сучасні телефони, бо вони зручні та практичні: у маленькій картинці доволі легко відобразити зміст усіляких додатків, програм і соцмереж.

Оскільки двигуном прогресу для людини є лінощі, із часом вона зрозуміла, що малювати цілі картини на стінах печер, аби передати сучасникам і нащадкам якісь повідомлення, – напружено. І перейшла до ієрогліфічного письма. Воно абстрактніше й досконаліше за піктограми, адже в невеликому графічному знакові – ієрогліфі – можна закодувати ціле поняття. Наприклад, у давньоєгипетському ієрогліфі , що нагадує гори, закладене поняття «чужої землі, іншої країни».

А сучасний японський ієрогліф 車, який колись означав «віз», тепер відображає поняття «автомобіль», хоча ієрогліф, як і раніше, графічно зображає віз (вид згори).

Ієрогліфи вдосконалювалися, ускладнювалися, набували різних змістів, але їхня проблема полягала в одному – у надмірній кількості. Попри те що ієрогліфічне письмо в деяких культурах зберігається донині, у світі воно не закріпилося саме тому, що ККД творення нових графічних